

HIGIEN'A SI SCOL'A.

FOIA

pentru

Sanetate, Educatiune si Instructiune.

1876.

Nr. 9.

Ese odata in septemana joia. Pretiulu in Monarehia:
4 fl. pe 1 anu, 2 fl. pe $\frac{1}{2}$ anu, 1 fl. pe $\frac{1}{4}$ anu. —
Pentru strainatate 6 fl. pe 1 anu, 3 fl. pe $\frac{1}{2}$ anu si
2 fl. pe $\frac{1}{4}$ anu. Pentru inserate 6 cr. de siru si tacsa
erariale de 30 cr. pentru un'a data.

A. antaiú
I Sistem.

Votiv'a tabla.

In multe casuri se adeveresce dicul'a vechia, ca medulmentulu este de multe ori mai daunaciosu, ca ból'a si mediculu mai reu de catu morbulu. Forte multe bóle se sanéze numai prin natura si in cele mai multe bóle acute este indepartarea si retienerea influințelor daunaciose, delaturarea activitatii abnorme a singurateceloru sisteme si organe, totu ce pote unu medicu face si i este certata se facea. Face eiu mai multu séu ca se indestulesca pe setosulu de medina bolnavu alu seu, séu ca se satisfaca dogmaticei sale teorii, séu ca se si imple pazunariulu, atunci póte elu a gita numai daunacisu. In astfelu de modu se producu adeseori morbi artificiosi, si in multe casuri ale tractarii medice, potemu afirmá pe dreptu, ca urmatoriele bóle cronice sau escatu numai prin tractarea mediciloru. Pentru aceea in present'a stare a medicinei practice aru fi de dojenitu fiacare bolnavu atatu in Germani'a catu si in invecinatele provincii, se se ferésca de medici, ca si de periculósele venine. Acésta ne invatia mai cu séma Istori'a Medicinei, in care fiacare separata teoria medicina, prin urmare unilaterale, a cerutu unu numeru de sacrificia, ce adese ori nu s'aru fi intemplatu nici prin cele mai devastatorie epidemii, nici prin duratoriele resbele.

Kieser — in Sistem'a de medicina.

I.

Despre apa in generalu.

Ap'a acopere doue din trei parti ale pamentulu nostru, ea este o equalitate propria alui, si nu fara temeiu a numituo unu filosofu grecescu

cea „mai buna“. Dá, cea mai buna, cea mai de trebuintia. Ap'a este sustienetoriulu vietii, ea jóca in natura o rola forte insemnata, presentia ei inaintéze viati'a, absentia ei aduce móрте. Nici unu animalu nici o planta pote trai fara apa, ea formeze in asociatiune cu putiene alte elemente ale planetei nostre intrég'a lume via, lumea fiintieloru organice. Purpuri'a foia de de rosa póрта totu acelu elementu legatu chemicalminte, cá si sangele omului, care usioru lucindu rosiesce obrazulu. Din elemente fara viatia isi edifica plant'a celul'a sa, si in legatura cu ap'a o presinta erasi, in mii si erasi mii de forme animaleloru spre nutremente. Auri-ele graantie ale cerealeloru, aromatecele fructe ale planteloru meridionali, amar'a lichena a tarandului in nordulu de susu, corespundu climatei patriei loru, ele representa blandétia zonei stamperate, ferbintial'a tropiculu si seracia regiuneloru ernatice. Si totusi sorbu ele din totu aceea mare de aeru, acidu cabonicu si aburi de apa, si apléca cotorele sale totu in acelu mumescu pamentu, cá se primésca topitulu in apa nutremente — móрте, neinviat materie.

Inse unde lipsésce ap'a séu unde lungu tienatoriulu geru inpedeca circulatiunea elementulu umedu, este si viati'a planteloru mai móрта, si daca ici calea pre vreo stanca, cresce cate o lichena ori unu musichiu, elu totusi se adapa cu ro'a nascuta din aburii apei. In regiunele serace de roua si de ploae in deserte móрте viati'a.

Si precum lumea planteloru aru peri fara de apa, asia ea midilocesce circulatiunea apei. Dela cotoru se redica ap'a pána la verfulu frundielloru, cá se evapareze, si se cade cá ploia recreatoria si se incépa de nou circulatiunea. Incarcata cu materii minerali necesarii pentru crescere, ajunge ap'a éراس la radacinele plantei in o pururea activa manare si strabate vasele si celulele impartindu adusulu daru, pana candu indeplinindusi problem'a, erasi esaléze din frundie.

Daca dara man'a mului apuca fara crutiare in masin'a proceseloru naturei, daca fara socotintia cadu padurele sub loviturile nimicitoare se cure, atunci fuge invietoriulu elementu. Intrege tienuturi in Persi'a, cari odata se asemanau cu raiulu, acaroru frumsietia se afla cantata in poesii, suntu astadi stramutate in stepe pustii, si pamentu neroditoriu. Au nu sa schimbatu clim'a si in roditoriu Banatu alu nostru — numitu odata Canaanu si in frumosulu Ardealu, numai din pustiirea padureloru?

Imense suntu multiformele relatiuni intre apa si natur'a via, inse ia nu lucra mai pucinu stramutendu, stricandu si edificandu pe firmulu contienementu alu scortei pamentului. Cea mai ne insemnata picatura de apa, gauresce piatr'a pe nesimtite si schimba fati'a pamentului „Gutta cavat lapidem.“

Prin midilocirea apei se invia lumea planteloru, care face asia aproape de omu, si ii presinta midilóce si cai spre sustienerea vietii fizice ea se

lega strinsu cu viatia lui; bucuri'a si intristarea suntu simbólele ei in lumea plantelor: mirt'a si cipres'a. Apoi de si plant'a si animalulu au trebuintia totu de acelu elementu spre nutrementu, sotusi pentru animalu se cere pururea o pregatire a materieloru sale de nutrementu, si asia plant'a se infatioséze cá unu laboratnriu, in care elementele tiepene se unescu in astfeliu de combinatiuni, cari serveseu mai inalteloru forme de viatia spre sustienere. Si apoi cate milioane de plante, cate milioane de animale, cari nu se vedu cu ochii liberi, ci numai prin microscopu, si cari facu parte constitutiva a vietii peste totu, se afla numai in apa si moru cum saca acést'a.

II.

Intrebuintiarea apei in priviinti'a dietetica si sanativa.

De si este evidentu cunoscutu, ca aplicarea apei in bóle si bolicioni nu incepe numai in timpul mai nou, dela Prisznitz incóci, ci ea se de riva din cea mai adunca anticitate, totusi ea cá midilocu sanativu apare numai in cele patru decenia de pe urma. Si pentru aceea cugetamu a fi de interesu mare cunosciinti'a apei mai aproape.

Usulu apei cá midilocu dieteticu se devira din cele mai primitive timpuri si adeva elu a mersu paralelu cu originea genului omenescu, caei lipsindu atunci tote beuturile artificiose, ap'a etá beutur'a firesca a omului si elu se aflá bine pe langa ea, precum ne dovedescu inaltele betranetie ale omenilor primitivi. — In biblia aflamu recomandata ap'a cá midilocu recoritriu, care se presentá óspetiloru inpreuna cu panea, si cá midilocu curetitoriu.

Dej'a Moise 1500 ani n. lui Ch. a recomandat stropirea cu apa rece, dicendu, preotulu se stropésea pe celu leprosu de sieptieori si astfeliu se'lu curetie de lepra. Elu a recomandat si scaldarea in riu celoru bolnavi si sanetosi.

Riulu anticu Ganghesu a fostu santu limitrofiloru locuitori si forte cautatu pentru poterea intaritoria a sa. — Zenlu apei a fostu recunoscutu deja de Caldei cá Zeu alu sanetatiei si preferitu Zeului Aócului.

Hercule 1250 n. Ch. a fostu adoratú cá scutitoriu Termeloru, si pe Isola sacra in Sicili'a sa aflu in timpurile mai noua, in loculu destinatú pentru scaldatu, statu'a lui Hercule asia formata, cá una radia de apa, ce esa din gur'a leului, sei inundeze capulu, de unde se conchide, ca inca atunci au avutu omenii idea despre Dusiu. Deja betranulu Homeru canta ap'a in Nausica sa scaldanda, in Agenoru si in sanarea vulneratulu Hectoru in Csantosu.

Theocritu relatiuneze despre o scaldare in riu de 240 de feciore tinere.

Persianii si Grecii au onoratu inca in cele mai antici timpuri ap'a rece, adscriindui o propria putere a conservá frumsintia corpulu femeescu si fertilitatea.

La Spartani erá proverbialu: „Totu reulu ilu spala ap'a“, se pentru aceea se cufundau in apa rece copiii, betranii si feciorele. La Schiti erá lege a se scaldá in apa rece. Macedonii erau inamici apei calde si se scaldau in apa rece, ba si muierile dupa nascere se scaldau in apa rece.

Italianii cei vechi cufundau nou nascutii in réu — si urmatorii lor puternicii Romani erau onoratori de apa rece, in care se scaldau — care sa sustienutu si dupa ce ei sau molesitu prin inbuibari si voluptati, luendu refugiu la bai calde si la frecari. In acestu timpu cade si periodulu, candu Cesaru Augustu a fostu atata de molesitu, in catu fugiá de ori ce tragere de aeru, si nulu puteau scote din chili'a sa blanita cu pei si din blanele, cu cari erá inbracatu, pana ce devenindu la marginea unei slabiciuni de numai potu se se misce, daru urmandu sfatul medicului Antoniu Mus'a, prin gustarea, udarea si scaldarea in apa rece sau insanatosiatu erasi deplinu, si prin acést'a a devenitu Mus'a la o vadia mare, si Romanii sau intorsu erasi la usulu apei reci. Numai pucinu cá poporale meridionali au intrebuintiatu ap'a si poporale nordice si mai vertosu Germanii antici adorendu ei zei loru in isvora, puti si fantani, ba anticii Gali au avutu si fantani sacre, unde se scaldau bolnavii si sanetosii.

Istori'a ne arata dara ca ap'a rece inca in timpii cei mai primitivi sa intrebuintiatu nu numai ca midilocu dieteticu, adeca cá beutura, ci si cá unu midilocu preservativu si sanativu prin scaldare.

Ap'a rece, diet'a si misicarea in aeru liberu erau midiloccele mai gata exclusive, cu cari se serveau omenii, — vedi bine fara nici o metoda — in bóle. Numai cu incetulu sa departatu omenii de calea delineta dela natura si a cadiutu in sisteme artificiose si cai ratacite. Seimu despre cele mai antice popóra, ca ele au adusu bolnavii sei la drumuri publice, cá se auda svatulu celoru trecatori pentru sanarea loru. Relativu la singuraticele popóra aflamu urmatóriele. Indianii tieneau art'a medica a loru in secretu. Daru fiindu ca acést'a a trecut prin Zoroasteru la Persiani, dela acesti'a la Egipténi, si dela acesti'a prin Moise la Israeliti, potemu crede, ca procedur'a sanitare la tóte amintitele popóra a fostu pricipalmente asemené cá la Israeliti, adeca amesuratu naturei si simpla; caci la poporulu Israelitenu aflamu cele mai simple si bune regule, cari si astadi se potrivescu si pentru noi in priviinti'a dietei si a profilacsei — scutirei de bóle — D. E. spalarea cu apa si intrebuintiarea caldei. — Dela Egipténi a trecut art'a medica la Greci si mai tardiu la Romani, la care popóra inca a fostu amesuratu naturei, precum vomu vedé mai la vale. Precum se scie tóte aceste popóra — cá si poporulu nostru astadi priveau isvorulu tuturoru bóleloru in dumnediere, si pentru aceea, cá se o

impece, i faceau temple, in cari popii de parte de tota teori'a multe sute de ani, au fostu totu una data si medici, unde apoi demnitatea locului, frumsiet'i'a tienstului cu atmosfera sanct'osa, abstinencia séu diet'a, baile si spalarea cu apa rece, jccuri si exercitia gimnastice — miscarea in aeru liberu au contribuitu binefacat'oria sa actiune asupra sanarii bóleloru. — In timpulu mai tardiu 530 ani naintea lui Cris. a recomendatu Pythagóra ap'a rece nunúmai cá midilocu dieticu si pentru curetieni'a corpului, ci si pentru multifarie nevoi interne si esterne.

Hippocrates (nascutu 450 ani n. Ch.) celu mai faimosu si renumitu medicu grecescu si fundatorulu medicinei scientifice a culesu cu asiduitate tóte aceste observari si nu avé alt'a metoda de catu esperinti'a. Modelulu lui a fostu natur'a si calausulu lui a fostu nisuinti'a dupa adeveru. Sistem'a sa, de buna séma cea mai buna, nu á fostu alt'a de catu o colectiune de observari cu regule derivate din ele. — Elu dara a recomendatu ap'a rece prospeta cá scalda, udare si cá béutura in diferite bóle. Art'a seiu inse si atunci a respinge usioru acestu simplu midilocu naturalu si astfeliu sa intemplatu, ca apa pana in timpulu lui Gallenu 131 an. dupa Chr. sa presentatu cá midilocu sanativu de doue dieci si una ori, si totu de atatea ori a disparutu din repertoriulu medicamenteloru.

Gallenu si mai tardiu Auvellianu 210 an. dupa Ch. au cautatu se dé apeí unu rangu si esemplulu loru au urmatu mai multi medici din timpulu acel'a. Durere inse, ca prin zelulu de aflari din partea Arabiloru in Chemia si farmacologia 900 dupa Chr. erasi a fostu delaturata pana ce Avisen'a 1036 an. dupa Cr. a intrebuintiato de nou cá midilocu sanativu, urmaudui unu numeru mare de medici, apoi de si Paracelsus si multi alti medici recomandau ap'a rece in diferite bóle, ea totusi nu sa recunoscutu de midilocu sanativu si asia sa datu erasi uitarii. — Si de aci inainte, mai vertosu prin doctoriulu Helofilu, a devenitu art'a medica pe totu feliulu de cai ratacite si estremitati. — Mersulu ei se asemana unei sierpui, cari in invertirile sale se apropia cate odata de calea drépta, vré se dica de cea potrivita cu natur'a, inse erasi deviasé mai multu ori mai pucinu. Cu in florirea filosofiei, ce cadé in aceea epocha si care lucrá peste totu binefacatoriu, deveni art'a medica in manele filosofiloru speculativi, cari pe artificiose abstractiuni si speculatiuni edificara si artificiose metode sanative, ce erau nimicu mai pucinu cá bune de intrebuintiatu. Dabea dupa multi seculi castiga procedur'a sanitara corespundietoria naturei o tienstuta mai firma prin doctrin'a creata de Hahnemann, prin Homeopatia. Acéstei doctrine, ori catu de paradoxu aparu principiile fundamentali ale ei, avemu de a multiemi, ca art'a medica sta se se intorca erasi la simplitatea si naturalitatea sa de mai nainte — incatu acést'a aru fi cu potintia in relatiunile de cultura ale nostre. Homeopati'a a invetiatu adeca de nou, a nu atacá pré cutesato-

riu organismulu omenescu, ea a invetiatu a respectá potérea sanativa a naturei si a o lasá se lucre. Ea in specie a mai aratatu, ce póte face o strinsa dieta, si ca nu e de lipsa in casu datu, a indopá pe bolnavulu cu multe medicamente de odata, ci ca de regula este destulu unu simplu medicamentu, cá erasi se se întórca sanetatéa. Homeopati'a formeze dara puntea intre sistem'a sanativa de mai nainte artificiosa, si intre cea de acum simpla naturale sistema sanativa; ea formeze penultim'a si in cea de acum rationala simplitate ultim'a zala in acelu cercu, ce au percursu art'a medica dela inceputulu ei pana in timpulu nostru. Despre Hippocrates scimu, cá elu au intrebuintiatu ap'a rece la casuri chirurgice, la inflamatiuni si hemoragii — curgeri de sange si ca elu a tractatu bólele cronice ale pelei cu apa de mare si frigurile perniciose cu udari cu apa rece. Medicii greci urmara esemplului acestui'a si aplicau ap'a rece in bóle.

In resbelulu frantiosescu sub Franciscu I. (1515) au legatu chirurgi frantiosesci tote plegele de pusca si tóte taiaturele de sabia numai cu apa, si renumitul Ambrosiu Paré, care la inceputu intrebuintiá numai unu olei, ce la capatatu de la medicii italiani (oleum catelorum) sa minunatu multu de poterea apei. — Si cu tote aceste observatiuni ap'a nu a ajunsu la o estindere mai mare, desi la anulu 1542 Mihailu Augustu Blondi a scrisu unu tractatu despre apa cá midilocu de cura, care la inceputu a facutu mare sgomátu, in se a fostu erasi curendu pusu la o parte, pentru ca in elu erá vorba numai de apa simpla fara forma vrajitorésca si de simpatia, pana ce la anulu 1650 Dr. Floyer a facutu atenti medicii la ap'a rece. De aci inainte sau mai intrebuintiatu ap'a rece in multe bole mai multu ori mai pucinu, pana ce in anulu 1732 a efectuitu Lamonier introducerea apei rece de nou la medicii frantiosi, candu apoi a facutu ea servitii si la persone inalte. Ducá de Orleans a capatatu adeca o rana la o mana si simptomele decurgeau astfelu de iute, in catu medicii incheiara amputatiunea manei. Inse prin timpuri'a aplicare de apa sub conducerea doctorului Chirac, a fostu man'a conservata si norocosu vindecata. Toemai asia a fostu atacatu. Duc'a de Lorges de mai multe buboie carcinomatoase la picioare, care nu le potura vindecá nici cei mai renumiti medici, prin isteti'a aplicare de apa de unu soldatu helveticu videcatu perfectu in timpu de un'a luna. Intre medicii englesi a escelatu in cur'a cu apa James Currie intrebuintindu ap'a cu bunu resultatu atatu in bóle acute catu si cronice si in Decembre 1787 in Spitalulu din Liverpoolu a aratatu cele mai stralucite cure. Elu a invetiatiatu a aplicá ap'a dela unu medicu, care erá stationatu cu trupele englesesci in Vestindi'a. Acest'a a relatatu urmatoriele: „De candu medicii au aflatu atatu de folositoriu aerulu curatu si beutur'a de ap'a rece in versatu si alte bóle periculose, nu suntu mai multu asia de ucigatorie aceste bole in regiunile tropice, cum au fostu mai nainte; si dupa ce eu amu observatu de multe ori, cum perso-

nele atacate de friguri pernicioase prin spalarea manelor si a feticii cu apa rece se recoreau, am venitu la idea a cercá bai'a rece în friguri pernicioase si tenace. Si fiindu eu in anulu 1777 in 5 Septem. in reintocearea mea dela Jamaic'a la Liverpoolu pe corabia insumi atacatu de astfelu de friguri si ne aflandu usiorarare in medicamente, am lasatu de au tornatu pe mine trei vedre de apa. Reactiunea causata prin acést'a udare a fostu mare, inse eu am simtitu numai de catu usiorare. Capulu mi sa usioratu si durerile au mai incetatu urmendu o caldura placuta in pele si apoi sudóre. Intorcenduse catra séra frigurile, am luatú refugiu totu la acestu midilocu, si asia repetindu acést'a cura m'am facutu deplinu sanetosu.

Intre medicii germani, cari au cunoscutu poterea sanativa a apei, se numera Dr. Hoffmann, acelu renumitu profesoru de medicina in Halle (1660—1742). Elu a dechiaratu ap'a de medicina universalá dicendu ca ea 1 se potrivește cu tóte naturele, cu tóta versta, si in totu timpulu; 2 ca ea este celu mai bunu midilocu preservativu in contra bóleloru; 3 ca ea ajuta atatu in bóle acute catu si cronice; 4 ca ea satisface la tóte indicatiunele. — Asémene sa pronunsiatu si fisiculu Dr. Reuss in Aschafenburg dicendu: „Daca undeva in natura se afla unu midilocu, carui pentru usulu seu generalu si neconditionatu i se cuvine numirea de universalu, apoi atunci e ap'a rece. Eu insumi am sanatu usioru, inte si norocosu prin metod'a recoritória cu pucine ori cu nici unu midilocu din apoteca dela 1812 mai multe mii de patienti de morbili, scarlatina si versatu, de rosiati'a din fatia (orbantiu) si de alte inflamatiuni, astfelu in catu mi am castigatu nume de doctoru de apa si de șiese feniti.“ Foimosulu Hufeland ne arata unu tractatu premiatu cu 50 galbeni scrisu de c. r. archiatru Antoniu Frölich in Vien'a, in care intre altele se dice: „Unde mediculu si a castigatu sigurantia despre molipsirea unei friguri tifóse, pune elu bolnavulu la erumperea ferbintieli de locu vre o cateva minute in scalda rece, si acést'a o repete dupa impregiurari, si tifusu este sufocatu in nascerea sa. Inse celu mai mare triumfu secera elu inaintea lúmei, unde pericolulu vietii deja a ajunsu gradulu celu mai mare si elu scapa bolnavulu in pucine dile, ce se si póte, daca mediculu va depune datiu'a si prejuditiulu. Ap'a rece se intrebuintiá acuma eminalminte in friguri nervose, paralise si ca midilocu intaritoriu mai cu sema de medicii Locke-Schmidt, Hanke, Georg, Heyne, de Boerhave si discipululu seu Huxheim in anulu 1768 in hipocondrii, isterii, paralise, impotentia, scrofulose, oftalmii dureri de ochi, rachitis, moiarea ósaloru.

Fisic'a.

5. Porositatea. In sear'a acést'a aduse Dr. N. mai multe obiecte in o cosierutia, si scose din ea mai nainte unu burete, unu darabelu de pane prospeta si un'a piatra pumica.

Aste doue corpuri adeca buretele si pana leati vediutu voi mai de multe ori, alu treilea corpu este o piatra, ce se numesce pumica, si care se afla pe muntii vomitori de focu. Daca veti privi aceste corpuri mai aproape, atunci veti afla in ele mai multe mari si mici gaurele ori intrespacia, prin cari se despartu partile corpului.

Ati poté voi semi numiti si alte corpuri, cari inca aru avé intrespacia, cá si aceste trei, ce ve stau inainte.

Acuma puse inainte o bucata de sapunu, o aschiutia de lemnu de teiu si o bucata de hartia bibula, si le imparti intre scolari provocandui a cercá, daca si aceste corpuri au intrespacia. — Mai departe puse pe masa un'a bucata de uiaga, una moneta de argintu si unu derabu de otielu dela unu cútietu. Si aceste corpuri circulara intre seolari, si la intrebarea, ce li o puse D. N. obsérva densii si la aceste corpuri intrespacia, respunsera cu nu. La acést'a reflecta Dr. N. negresitu, ca voi nu observati la aceste corpuri intrespacia ori gaurele; si totusi ele se afla si la aceste corpuri. Daru voi nu le poteti vedé, pentru ca suntu mai mici, de catu se se pota vedé cu ochii liberi. Cu unu microscopu s'aru poté iuse vedé. Si pentru aceea fisicii au primitu, ca tote corpurile au intrespacia, seu gauritie si aceste gauritie le numimu pori. Porositatea dara este o proprietate generale a corpuriloru.

Cautati mai cu bagare de séma la pelea maneloru vóstre, si veti aflá si aci pori.

Acuma scose din cosiarutia o uiegutia, ce erá cea mai mare parte umpluta cu apa; cealalta parte a uiegutii o amplu cu spiritu coloratu bine pana la marginile gurei, si apoi o astupa cu unu astupusiu. Cautati! uiag'a e plina pana in gura; umediala atinge pretutindinea dopulu. Acuma luati bine séma! Eu intorcu uiag'a. Este ea acuma plina de totu. Ba nu, désupra se vede spatiu golu. Acést'a arata, ca si fluidele au pori. Si fiindu ca spirtulu mai finu au intratu in porii apei, a trebuitu se se nasca unu spatiu golu.

Dupa aceea arata Dr. N. copiiloru o bucata de saharu albu, si ei aflara ca saharulu este forte porosu. Elu umplu unu paharu cu apa bine pana la margini, si apoi slobodi incetu o bucatia de saharu in elu. Saharulu se topi in apa, fara se fia esitu macaru o picatura de apa din paharu. Aduceptive aminte, ca mai daunadi candu am pusu opetricea in paharu, a cursu cevasiu apa din elu si acést'a ne a fostu o dovada despre nestrebatatiemea corpuriloru.

Acuma a pusu in paharu o bucata de saharu tocmai asia de mare, cum a fostu petriceo'a aceea, si totusi nu a esitu apa din elu. Cum se pôte acést'a ve voi esplicá. Saharulu e tare porosu, si porii lui suntu umpluti cu aeru. Venindu saharulu in apa, ap'a strabate in porii saharului umpluti cu aeru, si scote aerulu afara, care se radica in besieutie mici, precum ati vediutu si ese din paharu. Daru eu potu se ve aratu acést'a si mai invederatu.

Elu lua acuma buretele si ilu puse in unu taieriu, pe care ilu umplu, facu copiii atenti la multimea poriloru in burete, si dise, ca acesti pori suntu acuma umpluti cu aeru. Acuma lua apa si torna destulu de multa in taieriu, daru ap'a nu se vediu nicairi, si nici nu esi nimicu din ea afara. Unde e ap'a? intreba doctorulu. Si unulu dintre scolari respunsa: ap'a e in burete; asia e, reflecta doctorulu, ea este in porii buretelui, cari mai nainte erau umpluti cu aeru; ap'a a scosu aerulu din porii buretelui, si ia cuprinsu ea. De aci invetiamu, ca unu corpu pôte intrá in porii altui corpu, inse corpulu insusiu este impenetrabilu.

In priviinti'a porositatii insémnative inea urmatoriele: Corpurile a caroru pori se potu zeri cu ochii, d. e. buretele, miediulu de pane, piatr'a pumica, le numimu pufóse; corpurile, a caroru pori nu se potu zeri usioru, séu nu fara armatur'a ochiului, se numescu solide ori compacte. Cele mai compacte corpuri suntu aurulu si platin'a.

Pentru ce e unu burete uscatu micu, si candu se uda cresce mare?

Pentru ca ap'a intra in porii cei mari ai buretelui si ii umple, si astfelu le despartiesce páretii mai tare dela olalta, prin ce firesee, ca buretele se estinde.

Pentru ce nu se sterge scrisórea prospeta, daca punemu hartia bibula de supra ei?

Pentru ca hartia bibula este porósa, si negrél'a fluida intra usioru in porii hartiei, si astfelu se subtrage scrisórei negrél'a de prisosu; daru daca harti'a nu aru fi destulu de porósa, ori aru fi cleita, ori pôte unsa, atunci nu sugu porii ei negrél'a de prisosu si astfelu manjasce scrisórea.

Pentru ce se unfla usile, mésele ori alte mobilia de lemnu, candu e timpulu umedosu séu in incaperi umede?

Pentru ca paretii poriloru acestoru mobilia, candu suntu acesti bine uscati, cadu la olalta si se apropia; inse daca umedial'a din afara ori din incaperi strabate in ele, atunci paretii poriloru se largescu si in modulu acesta estindu aceste corpuri.

Pentru ce se manjescu comesiele nostre, ce le portamu pe trupu, de si ele suntu scutite de prafulu din afara prin vestminte?

Pentru ca si corpulu nostru posiede in surfati'a sa o multime de pori, prin cari evaporeze umedielile sale, si fiindu ca aceste umediei se

in grosia in tiesetur'a camesiloru noastre, si se lipescu de ea, mai strabate inea si ceva prafu din afara si astfeliu se negrescu rufele. Porii pelei noastre suntu asia de numerosi, in catu se punu 1000 pe unu policariu patratu si asia la unu omu crescutu se afla cam 2 milioane de pori. Dela activitatea loru depinde sanetatea nostra. (Vedi ingrijirea de pele).

Pentru ce pote strabate argintulu viu prin o punga de pele, daca apasamu acést'a bine?

Pentru ca argintulu viu, cá si ap'a pentru fluiditatea sa, se subduce fortici de apasare prin aceea, caci se vira prin porii pungei de pele. Precum strabate argintulu viu prin pele, asia pote strabate insasi ap'a prin auru, daca adeca unu globu formatu din auru subtiere si umplutu cu apa, se pune in nnu téscu sfortiatu, atunci ap'a ese prin auru, cá ro'a. Si aurulu are dara pori, de si e unulu din cele mai dése metale.

Pentru ce cól'a de hartia, care are se se intinda pe scandur'a de desemnu, trebue mai nainte udata?

Pentru ca umedial'a, care intra in porii hartiei, i da o mai mare estindere in tote laturile, daru uscanduse hartia erasi devine la form'a sa de mai nainte si pentru aceea se face tare neteda.

Pentru ce se umfla vasele de lemnu, cari suntu cu totuluscate, candu punemu apa in ele?

Pe'ntru ca intrespatiele intre dogi sau latitu, fiindu ca la uscaciunea lemnului porii lemnului se facu mai angusti, si asia se contragu dógele. Punenduse inse apa in vasa, erasi se umplu porii cu apa, si pentru aceea se largescu, si astfeliu se estindu si dogile in latime astfeliu cá intrespatiele dintre ele se dispara.

Pentru ce se pote despicá o stanca de piatra cu unu icu subtiere de lemnu uscatu, daca acest'a se vira in crepatura ei si se uda adese ori.

Pentru ca poterea receruta pentru de a despicá stanca, se efepuesce prin umflarea icului uscatu udatu desu cu apa. Ap'a se vira in angustatii pori ai lemnului, ii largesce, si astfeliu intregulu icu se estinde in grosiimea sa, si asia vré se coprinda unu spatia mai mare, ce'lu castiga prin despicarea stancei.

Pentru ce se strimba lemnulu, daca o lature a lui se uda, pana candu ceealalta parte se tiene langa focu?

Pentru ca particelele lemnului in partea, in care luera caldur'a, se apropia de olalta, fiindu ca porii angustinduse le da spatiu, pana ce in ceealalte parte pentru umedial'a, ce primescu porii in sine, se departeze dela olalta. Urmarea dara este, ca lemnulu se incurba in partea aceea, care a fostu espusa caldurei. Acést'a se opereze la facerea dógeloru de buti.

Pentru ce se pote sparge unu vasu, daca ilu umplemu cu mazere, si apoi udamu mazerea?

Pentru ca mazerea primesce apă în porii săi, și prin această se estinde în periferia, și fiindu că această se întempla la fiacare boba de mazere, urmăze că multimea bobelor cere unu spațiu mai mari și așa esi facu locu prin aceea, că spargu vasulu.

Pentru ce dacă lasamu unu paharu cu apă prospeta ceva mai lungu timpu în o chilia caldă, se observa pe langa pereții lui besicutie că margélele?

Pentru că apă are pori, cari suntu umpluti cu aeru, și pentru că acestu aeru se estinde prin caldura și caută a se eliberă de apă prin usioratarea sa, și astfeliu particellele vecine alelui săi mbina la olalta și formedia besicutie mai mari ori mai mici.

Pentru ce ponendu o cană de apă și ună de spirtu în altu vasu, va fi fluidu mai puțin, că doue cane de apă?

Pentru că și fluidele au pori și fiacare fluidu se vira în porii celălaltu și astfeliu iau unu spațiu mai micu.

Observari

la protocolulu adunării în reuniune a învetaților romani din protopopiatele banatice (?) adneesate diecesei Aradului ținute în Timisiora în 28. Juniu 1876.

În acestu protocolu cetimu la punctulu 2. că D. Presiedinte Babeșiu pune întrebarea: cum aru fi mai cu scopu a se organiză, respective reorganiză Inspectiunea școlorului noastre populari?

La această întrebare cetimu următoriele: „D. Inv. E. Andreescu este de parere, că o cestiu, că această dela care aterna bunastarea școlorului noastre, esistintiă noastră și desvoltarea instructiunei publice în poporu, nu pote suferi amanare și desvoltendusi pararea sa, cu arguminte combate și desapróba inspectiunea școlorului din presinte, carea de 6—7 ani în cóci s'a constatat, că nu coresponde greutatiloru timpului, că ea nu aduce nici pe de parte fructele recerute, căci din contra școlele devenira desolate, așa dicendu pustie.“

Apoi după ce adauge, că la opiniunea Dsale, manifestata în mai multe rânduri pe calea jurnalului „Abin'a“ i să reflectatu de către barbatii competinti (?) că nu pote fi nici o vorba de vreo organizare mai radicală a inspectiunei școlorului, de orace nu suntu bani pentru salarisarea Inspectoriloru, caută ajutoriu și mantuire în urmatoriă propunere, ruganduse se o primésca conferintiă:

„Conferintiă învetaților romani din protopopiatele banatice (?) anesate diecesei Aradane, afla cu scopu, că inspectiunea școlorului noastre de o camdata se se concrédă domnilor protopresbiteri districtuali, inse

numai pe langa aceea, cá spre garanti'a administratiunei si procederei se se infintieze scaune invetiatoresci langa fiacare protopresviteru, — mare incredere! — cari scaune se constee in fiacare tractu din 4—5 invetiatori, alesi cate pe 3 ani prin invetiatorii tractului, agendele acestoru scaune avendu a fi in sfer'a scolaria si inca atutu in cestiuni de disciplina, catu si de administratiune didactica, in tocmai precum suntu a le scauneloru bisericesti in sfer'a bisericesca, totu sub presidiulu protopresviterului.“

Aci e totu. Latet angvis in herba. Scaunu invetiatorescu!

Cugeta dóra D. Andreescu si aderintii lui, cá daca Inspectiunea scoleloru se va dá erasi in manele DD. protopresviteri, voru prosperá scolele, se va meliorá subsistinti'a invetiatoriloru, se va desvoltá instructiunea publica in poporu, scolele nu voru mai fi desolate asia dicendu pustie si voru aduce fructele recerute? Tare ne indoimu, ca póte cugetá acést'a, cu atata mai pucinu, cu catu inspectiunea a mai fostu in man'a DD. protopresviteri, ba este si acuma in archidieceasa si in diecés'a Caransebesiului, ba si iu dieces'a nostra, si intrebamu facutau, si facu DD. protopresviteri in cauza acést'a mai multu cá inspectorii miréni, pre cari ii condamna atatu de aspru D. Andreescu? Si cumca nu au facutu si nu voru nici face, ilu indreptamu la caricaturele, ce esisera in „umoristulu“ „Strigoifulu“ „Gura satului“ si „Priculiciulu“ la articulií cei multi, ce au esitu si esu din candu in candu in tóte jurnalele nostre despre deplorabil'a stare a scoleloru nostre confesionali, si la articululu celu mai de aproape de langa Ceacova in nr. 71 si 72 alu „Albinei“. Aru fi daru de prisosu a mai aduce si alte argumente. Cumca e asia, se vede si din propunerea D. Andreescu, care cu tota iubirea, ce arata DD. protopresviteri, totusi nu se increde in omenia locu si pentru aceea le pune controla de 4—5 invetiatori in scaunulu invetiatorescu. Fromosu lucru!

Bub'a e dara scaunulu ivetiatorescu asemené celui protopresbiterialu si apoi acést'a va repará tóte, numai a uitatu D. propunetoriu; ca nu e in „statutulu organicu“ prevediutu acestu scaunu invetiatorescu. — Am auditu in reuniunea din Aradu, cum unii din DD. invetiatori portati de o ambitiune a escelá peste colegii loru, cerura alegerea Inspectoriloru se se faca prin invetiatori, uitendu ca nu ii platescu ei, altii erasi cerura subinspectorii din sinulu loru; alíi invetiatori — instructori ambulanti, cari se amble prin comune la ospétie didactice si se invetie pre invetiatorii cei mai slabi in naintea poporului, adeca se le detraga vas'a. Daru partea saniora respinsa tote propunerile aceste. Acuma vine si D. Andreescu si propune órece, ce nu pote avé nici unu scopu, de catu numai unu mirosu de casta, de carea se ne ferésca dumnedieu!

Noi tienemu multu pe zelulu acestoru Domni, daru nu ne sviimu ale spune, ca calea este gresita, si ceea ce vreu Dneloru precum se vede

printre sire — nu e scopu ci midilocu de a escelá între colegii sei, din cari cunosc multi forte buni invetiatori, daru modesti — cari nu sciu se se ostentese si pentru aceea se paru a fi ignorati.

Asi fi cetitu bucuros si argumentele D. Andreescu, cu cari se dice in protocolu, ca a combatutu si desaprobatu inspectiunea scoleloru din presente, si care le primi conferintia, cum se dice cu unanimitate (?) si între strigari de „se traésca“ cá se fimu potutu face reflexiunile nostre, daru ni se pare ca ele sunt totu acelé, ce le insemnaramu mai susu. Bunástarea scoleloru; da, acést'a inse aterna dela Inspectoru numai in lini'a a treia, si aci aru fi multu de vorbitu, de amu avé spatiu destulu si nu ne amu teme, ca vomu obosi cetitorii. Ameliorarea subsistintii invetiatoriloru, si acést'a aterna dela comitete si aci aru fi si mai multu de vorbitu, daca nu ne amu teme, ca exempla sunt odiosa. Scolele desolate si pustie — asia e, daru intrebamu pre D. Andreescu, pote Inspectorulu dela masa a umplé scol'a de scolari, si óre nu a observatu Dnelui, ca aci porta multa vina invetiatorii. Desvoltarea invetiamentulu, dá, acést'a cade in lini'a prima pe invetiatori, apoi pe directorii locali, apoi pe inspectori. Si cum va desvoltá inspectorulu invetiamentulu, daca invetiatoriulu e slabu, daca directoriulu loculu nui pasa de elu, daca elu nu póte alergá in facia locului, cá se controléze invetiamentulu si se se convinga, cum propune invetiatoriulu, ce metodu are, cum tractéze cu scolarii, ce disciplina tiene in scola, ce ajutoriu capata dela comuna pentru regulat'a amblare la scola a prunciloru, in ce relatiuni sta cu antistia comunala, comitetulu parochialu, cu preotimea si mai alesu cu catechetii, cu parintii copilóru, cum e grijita scola, are recvisitele necesaria, carti s. a. s. a. Aceste tote si multe altele se tienu de inspectiunea scolei si trebue judecate in locu si de multe ori, daca vremu se prospereze scol'a. Daru la acést'a se cere alergarea Inspectorulu acusi in un'a, acusi in alt'a comuna pe nesciute, se cere ospitarea lui la lectiunile, ce le tiene invetiatoriulu. Se ceru Domniloru spese si carausia. Spesele suntu denegate, si carausi'a cam de regula doi cai ameriti cu unu caru de gunoiu cu unu jetiu din unu snopu de tulei, acoperitu cu o cerga de cai manjita, ori cu samanulu carausiului!

Poteti dara Dvostra Domnilóru invetiatori entusiasmati prin D. Andreescu, pe langa astfeliu de tractare a Inspectoriloru, cá se tacemu de multe alte greutati si necuviintie, ce i intimpina in diregatori'a loru onorifica si gratuita, cere dela densii, cá se satisfaca chiamarii loru in tóte directiune, si ati potutu primi cu anim'a curata fara nici unu resonu si precugetare argumentele D. Andreescu, ca Inspectorii nu corespundu greotatii timpului si prin acést'a a lapadá cu tina in barbati devotati binelui comunu, in nefatigatii amici ai scolei si a totu ce se tiene de ea, cari de vreo 6 ani nu crutiara spese, nici ostenéla, sacrificara sanetatea si poterile sale fisice si spiretuali, pentru de a satisfaca insarcinarii onorifice

la care au fostu chiamati prin increderea Prévenerabilului consistoriu diecesanu, fora se cugetati, ca cu manele legate nu se pote nici lucrá, nici mancá, si cu peciorele inlestate nu se pote misicá. — Si totusi pe langa tote pedecile, ce se punu in calea Inspectoriloru, daca vreti se fiti drepti, si nu vreti se va dati insusi testimoniu de paupertate, nu veti poté negá, ca nu sa facutu tocmái in anii acesti'a o saritura imensa fatia cu timpul de mai nainte, daca nu peste totu, baremu in parte.

Pentru aceea ve recomandamu, cá in afacerile Dvostra si in protococele, cari se dau publicitatii, se fiti mai precauti, se aretati o meditatie mai adanca, o modestia mai stricta, care caracterizeze pre omulu intieptu, o precugatece si indulgentia, care aru trebui se fia caracteristic'a invetiatoriloru baremu celoru mai betrani si mai esperti in sfer'a sa, si se nu va luati dupa niste frase frumóse in esterioru, daru fora meduva si mediu si astfelu devenindu amagiti se rupeti batiulu asupra capeteloru carunte, cari potu aretá unu trecutu plinu de activitate intru totu ce sa tienutu de biserica si de scóla.

Daca nu corespunde Inspectiunea scolastica tuturoru recerintieloru, nu e a se cautá de locu vin'a la Inspectori, ci acolo unde trebue cautata pentru ca.

1. Sau facutu Inspectorate multe, fora cá se fie fostu unu numeru de ajunsu de individi apti pentru ocuparea loru. Daru aci fiem ertatu a intrebá: suntu toti D. protopopi apti, si dupa esperinti'a de pana acuma, arata ei mai multu zelu pentru scóle?

2. S'a cerutu inspectiune gratuita, legata cu spese proprii, ce nu le pote fia cine suportá in grati'a onorei, ce i sa datu cu Inspectoratul. Si aci intrebam: facevoru DD. Protopopi aceste servitia gratis? ne indoimu

3. Ca si celoru ce eunoscu, ce e inspectiunea scolastica, le suntu legate manele, precum amu aratatu mai susu.

Sinodele nostre diecesane, au creatu posturi peste pósturi, au impartitu remuneratiuni pentru servitia de pucina insemnatate, éra pentru servitiile scolastice, nu sau aflatu nici candu bani. Se vede dara, ca afacerile scolastice suntu si susu asia de neconsiderate, cá se nu dieu urgisite, cá si diosu la poporu. Ele se tracteze in sinode la finea siedintieloru in ruptulu capului, fora nici unu rasultat si se mana dela unu sinodu la altulu, cá se se studieze mai adancu, adeca cá se nu se faca nimic'a.

Am datu in anulu 1874 subscrisu si de D. Inspectoru Luc'a Calacénu unu memo:andu despre scadiementele inspectiunei scolastice, indigítendu la conditiunile, prin cari se aru poté meliorá. Si ce resultat a avutu? ne cititu sa relegatu la altu sinodu. — In consistoriulu plenariu, daca nume insielu din lun'a lui martiu a propusu Prisanti'a sa Domnulu Episcopu Metianu modificarea inspectiunei scolastice, care priminduse sau alesu o comisiune de 3, cá se faca unu proiectu. Daru inse nu sa facutu. Eu

cunoscendu cursulu trebiloru, nu m'am rediematu pe ceea, ce va face comisiunea, ci am facutu insumi unu proiectu, in care am aretatu pentru ce s'aru cere, cá Inspectorii districtuali se fia DD. Protopopi si cum s'aru pote reorganisa inspectiunea scolastica, si lam tramisu Presantiei sale spre censurare, si ce resultatu a avutu, se vede din protocolulu sinodalu fatia 73 nr. 271 éra spre studiare pana la altu sinodu. — Asia se lucra pentru prosperarea scolei la noi si asia sa lucratu de mai multi ani!

Ne vomu bucurá multu, daca D. Andreescu va ajunge membrulu scaunulu invetiatorescu si ii va succede a dá unu sboru mai eficace invetiamentulu si educatiunei publice, daru totu odata ne luamu libertate ai si spune, ca nici DD. protopresviteri, cari nu suntu inspectori facuti, ci nascuti in puterea protopresbiteriatulu, nici scaunulu invetiatorescu nu voru face o jota mai multu de catu ce sa facutu pana acuma, pentru ca nu potu, ca si loru li suntu legate manele, de si ei voru trage la tota escursiunea cate 5 f. diurne. Argumentulu, pe care vreu unii se baseze necesitatea, cá protopopii se fia si inspectori de scola, este, ca loru le pote porunci D. Episcopu, éra miréniloru nu, nu are multa insemnatate, pentru ca elu va porunci protopopulu, acest'a preotulu directorulu localu, acést'a comitetulu, comitetulu antistiei, acést'a va perde porunc'a si tréb'a va stá, unde a mai statu.

Se véde, ca Domnii invetiatori nu cunosc organele nostre, cele de diosu, nu le sciú mesurá zelulu si activitatea pentru scola, si pentru aceea in zelu bunu, daru basatu numai pe frase frumóse, primira cu entusiasmu propunerea conducatoriulu loru E. M. Andreescu in numele tuturor invetiatoritoru din protopopiatele banatice adneccate diecesei Aradulu, de si din cele mai multe cercuri nu éra nici unu representantu, — de ase concrede de o camdata Inspectiunea scolastica DD. protopopi, pana candu unii din acesti DD. invetiatori in reuniunea tienuta totu in caus'a acést'a in Aradu in lun'a lui aprile, la propunerea modesta a invetiatoriulu D. P. cá Inspectiunea scolastica se se concrédá éراسi DD. protopopi, respunsera cu cei mai multi cu o perhorescentia si strigatu: „Nu ne trebue“. Jata Domniloru invetiatori in ce neconsecintia veniti, daca nu judecati bine ceea ce faceti.

In fine fíem'i ertatu a incheia cu aceea observatiune, ca nici DD. protopopi, nici alti Inspectori, nici scaunulu invetiatorescu cu D. propunatori, nu voru promová invetiamentulu pana ce ne lipsescu midilocele necesaria si ce e si mai multu: **Poterea esecutiva.**

In 9, 10 si 11 Augustu sau tienutu in scol'a maieriloru Temesioarei conferinti'a invetiatorésca sub presidiulu D. protopopu M. Dreghiciu la care au luat parte invetiatorii mai din tote cercurile banatice. Cu propunerea au fostu incredintiati din partea P. consistoriu D. Invetiatori An-

dreescu si Margénintiu in contra concluseru conferintieloru de mai nainte, unde sa poftitu, cá fiacare invetiatoriu fora sfiiala se arate esperintiele sale, ce lea facuta in sfer'a scolastica, cá totii invetiatorii se aiba indemn u a se prepará pentru óre care obiectu. Propunerea din Istori'a naturala a fostu destulu de buna, din Fisica, Geografi'a, Constitutiune, calculu mai slabutia. Conferinti'a pofti pe D. Invetiatoriu Boneca, a propune franturele decimali, care satisfacu in unu modu forte practic u si usiöru. Cantarile, cu cari sa perdutu multu timpu, sau primitu cea mai mare parte ale D. Inv. Luminosu, sau provocatu DD. propunatori se propuna ceva si din gramatica, daru nu au fostu preparati. Conferinti'a a cerutu, cá in viitoriu se recomande Inspectorii pe invetiatorii, cari au se propuna ceva, pentru ca ei suntu in puseciune de ai cunosece mai bine.

In 24. Aug. sau tieutu esamenele de cualificatiune. Sau presentatu 9 invetiatori. Din acesti'a sau relegatu 7 pe 1 anu ne avendu praesa destula, éra doi au trecutu si adeca unulu cu calculu bunu, éra altulu cu calculu sufficientu. Facemu atenti parintii si pe invetiatori la alunneulu, ce sa infintiatu in Aradu pentru preparandi, despre care lipsindune spatiulu nu potemu vorbi mai multu.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Bibliografia.

A esitu si tomulu alu doilea din „Concordanti'a biblica reale“ de D. Concipistu episcopescu V. Notariu si asesoru consistorialu T i t u B u d u. O recomandamu cu tota caldur'a tutuloru, crestiniiloru nostri.

Rugamu pre Domnii prenumeranti, cari au platitu numai 1 florinu, se mai tramita unulu; éra cari inea nu au platitu nimicu, se tramita 2.

Mai departe poftimu Onoratele reuniuni invetiatoresci si ale tinerimei studiose, cari au infintiatu biblioteci, a se adres'a catre noi prin correspondintie postali, cá se le potemu tramite esemplare gratis.

Totu odata facemu cunoscutu ca avemu esemplare dela inceputu.

Redactiunea.